

ФОНОСЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕЗІЇ СІЛЬВІЇ ПЛАТ ТА ШЛЯХИ ЇХ ЗБЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ, РОСІЙСЬКИХ ТА НІМЕЦЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

У статті дається визначення поняття «фоносемантика» та стисло висвітлюються витoki цієї науки і її нинішня ситуація. Окрім цього, розглядаються типи звукосимволізму за класифікацією М. Магнус, сучасної американської дослідниці фоносемантики. У статті також приділена увага результатам вітчизняних досліджень і подається класифікація звуків Г. Н. Лук'янової. Саме на основі цієї класифікації проводиться аналіз шляхів збереження фоносемантичних особливостей поезії С. Плат в українських, російських та німецьких перекладах. Наводяться приклади вдало збережених асонансу та алітерації в перекладах і детально розглядається фоносемантичне значення цих стилістичних прийомів для читача оригіналу та перекладу.

Ключові слова: фоносемантика, ономатопея, кластеризація, високі звуки, низькі звуки, асонанс, алітерація, фоносемантичне значення стилістичних прийомів.

В статье формулируется определение понятия «фоносемантика» и коротко описывается происхождение этой науки и её сегодняшняя ситуация. Кроме этого, рассматриваются типы звукосимволизма по классификации М. Магнус, современной американской исследовательницы фоносемантики. В статье также уделяется внимание результатам отечественных исследований и приводится классификация звуков Г. Н. Лукьяновой. Именно на основе этой классификации проводится анализ путей сохранения фоносемантических особенностей поэзии С. Плат в украинских, русских и немецких переводах. Приводятся примеры удачно сохранённых ассонанса и аллитерации в переводах и детально рассматриваются фоносемантическое значение этих стилистических приёмов для читателя оригинала и перевода.

Ключевые слова: фоносемантика, ономатопея, кластеризация, высокие звуки, низкие звуки, ассонанс, аллитерация, фоносемантическое значение стилистических приёмов.

In the article such notion as «phonosemantics» is defined, the origin of this science and its nowadays state is briefly described. In addition, the types of sound symbolism according to a modern American phonosemantics researcher Margaret Magnus' classification are considered. Moreover, the results of the Ukrainian researches are also given much attention in the article. The classification by G. N. Lukyanova is considered. Exactly this classification is taken as a basis for the analysis of the ways of rendering phonosemantic peculiarities of Sylvia Plath's poetry into Ukrainian, Russian and German translations. The examples of successfully preserved assonance and alliteration in the translations are given and phonosemantic meaning of these stylistic devices are analyzed in detail.

Key words: phonosemantics, onomatopoeia, clustering, high sounds, low sounds, assonance, alliteration, phonosemantic meaning of stylistic devices.

Постановка наукової проблеми та її значення. Фоносемантика є достатньо молодого наукою і на сьогоднішній день набуває все більшої популярності. В Україні дослідження з фоносемантики є досить обмеженими, як і вивчення творчості С. Плат. Саме цим і зумовлена актуальність нашої теми.

У запропонованій статті ми розглянемо фоно-стилістичні засоби, використані С. Плат у своїй поезії, та їх фоносемантичне значення для читачів оригіналу та перекладів українською, російською та німецькою мовами, звертаючи особливу увагу на можливі розбіжності в емоційному сприйнятті читача.

Мета нашого дослідження – визначити шляхи збереження фоностилістичних засобів поезії С. Плат в українських, російських та німецьких перекладах і виявити фоносемантичне значення цих засобів для сприйняття читача оригіналу та перекладу. Предметом дослідження є фоностилістична структура віршів С. Плат. Основне завдання дослідження – порівняльний аналіз цієї структури в оригіналі та в перекладах.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування результатів дослідження. Фоносемантика – це наукова дисципліна, що вивчає вплив **звуків** на сенс вимовлених слів, а також на установках носіїв мови до слів, які породжуються на неусвідомленому рівні. Іншими словами, фоносемантичний аналіз дозволяє зробити висновок про те, як дане слово сприйматиметься носіями мови на підсвідомому рівні, оскільки звукова (фонетична) форма слова істотним чином впливає на сенс. Особливо це стосується іншомовних або вигаданих слів [1, с. 19].

Платону належать дуже точні спостереження (наразі підтвержені експериментально) про зв'язок певних звуків та понять. Звук *r* краще за все пристосований для передачі пориву та руху; *l* – для позначення чогось гладенького, з лоском; сполучення *gl* – для називання клейкого та липкого, *i* – вузького, *a* – великого, *довге e* – вічного [3].

Накопичений сучасною наукою матеріал сьогодні вже ні в кого не викликає серйозних сумнівів щодо існування певних звуко-символічних «правил», релевантних для окремих мов. М. Магнус є автором книги, покликаної пояснити суть фоносемантики для звичайного читача: *Gods in Word*. Ця робота описує три типи звуко-символізму, використовуючи модель, яка була вперше запропонована В. фон Гумбольдтом.

Звуконаслідування або ономапоєя – це найпростіший тип звуко-символізму. Наслідування звуків природи, побуту [6, с. 44].

Кластеризація – слова, які мають у собі один і той же звук, іноді мають щось спільне. Якщо ми візьмемо, наприклад, слова, які не мають префікса або суфікса, та згрупуємо їх за змістом, деякі з них потраплять до числа категорій. Таким чином, ми бачимо, що є група слів, що починаються з / б /, /b/ такі, як *barriers, bulges* та *bursting* і деякі інші групи слів з /b/ такі як *being banged, beaten, battered, bruised, blistered and bashed*.

Інша гіпотеза стверджує, якщо слово починається з певної фонемі, то, ймовірно, ряд інших слів, що починаються з цієї фонемі стосуються тієї самої речі. Приклад, наведений М. Магнус, якщо основне слово «house» у даній мові починається зі звуку /h/, тоді за правилами кластеризації багато слів, що починаються з / h/, будуть стосуватися дому: *hut, home, hovel, habitat*. Кластеризація залежить від мови, хоча й близькоспоріднені мови будуть мати такі ж правила кластеризації [6, с. 48].

Що таке символізація, на думку М. Магнус, стає зрозумілим при порівнянні слів, які стосуються одного і того ж. Один зі способів – це подивитися на групу слів, які посилаються на одне й те ж і відрізняються тільки своїм звучанням, такі як «stamp», «stomp», «tamp», «tromp», «tramp» і «step». За словами

Магнус, звук /m/ перед /p/ у деяких словах робить дію більш стрімкою; порівняйте «stamp» із «step» або «tamp» з «tap». /R/ надає слову рух, особливо після /t/. М. Магнус припускає, що цей вид символізації є універсальним для різних мов.

Є деякі мови, які мають категорії слів, що знаходяться посередині між звуконаслідуванням і звичайними словами. У той час як звуконаслідування стосується використання слів із метою імітації реальних звуків, є мови, відомі тим, що мають особливий клас слів, які «імітують» беззвучний стан або події, так звані феноміми (коли вони описують зовнішні явища) і психоміми (коли вони описують психологічний стан). Їх можна знайти не лише в дитячій лексиці, вони широко використовуються в повсякденному спілкуванні між дорослими. Японська та корейська мови мають відносно високу частку феномім і психомім [6, с. 52].

Ученими з фоносемантики та звукового символізму, наприклад, Н. С. Трубецьким, було встановлено, що кожен звук відповідає певній емоції, а тому здатен викликати у читача певне відчуття. Г. Н. Лук'янова, автор статті в Енциклопедичному словнику філолога, вважає, що «наш ротовий резонатор, подібний до музичного інструменту, неоднорідний за своїм тональним настроєм: передня його частина налаштована на низькі тони, задня – на високі» [5]. Таким чином, усі звуки можна розподілити на високі й низькі. Дослідження у сфері звукового символізму показали, що високі звуки у більшості мовців викликають відчуття світлого, а низькі – темного [2, с. 39]. Високими вважаються голосні [i, e] та приголосні [с, з, т, д, ц, л, н, ч, ж, ш, р]. Низькими вважаються голосні [a, o, y] і приголосні [г, к, х, б, п, в, ф] [4, с. 34].

У словнику літературознавчих термінів подається таке визначення асонансу:

«Асонанс – повторення однакових голосних звуків у рядку або строфі, що надає віршованій мові милозвучності, підсилює її музичність» [5]. Проте, слід зазначити, що роль асонансу полягає інколи не просто у створенні милозвучності вірша. Автори інколи використовують асонанс для посилення смислового насичення свого твору. Можна з упевненістю сказати, що С. Плат майстерно використовувала асонанс для емоційного насичення своїх віршів.

У вірші «Daddy» прослідковується повторення голосного звука [u] протягом усього твору:

You do not do, you do not do

Any more, black shoe.

На думку вчених із фоносемантики, звук [u] – страшний звук, так як зазвичай асоціюється у читача із завиванням вітру, холодом, страхом, жахом. Таким чином, цей звук здатен викликати в людини неприємні відчуття, навіть страх. У поезії «Daddy» С. Плат ділиться саме такими переживаннями по відношенню до свого батька. Асонанс у даному випадку допомагає авторові передати свої дитячі спогади, наповнені страхом.

Проаналізуємо, чи зберігається асонанс у перекладах на інші мови. Російський переклад, представлений В. Бетакі, зберігає у собі цю стилістичну

особливість. У ньому також протягом усього твору повторюється звук «у»:

Как в аду –
Нет, не это написано мне на роду!
Ach, du...

Отже, В. Бетакі вдалося точно зберегти асонанс у перекладі, а тому і враження в російських читачів від емоційності вірша будуть співпадати.

У німецькому перекладі, виконаному А. Вальзер, також знаходимо асонанс. У німецькомовному варіанті також повторюється звук [u]:

Ich war zehn, als sie dich begruben.
Mit zwanzig versuchte ich zu sterben,
Um zu dir zurückzufinden, zurück, zurück...

Отже, у даному перекладі емоційність оригіналу також зберігається завдяки прийому асонансу.

Яскравий приклад асонансу зустрічаємо у вірші «Tulips». У ньому відбувається повторення дифтонга [ai]:

I am learning peacefulness, lying by myself quietly
As the light lies on these white walls, this bed, these hands.

На думку вчених із фоносемантики, звук [a] за своєю семантикою позначає щось велике, а [i] щось вузьке і радісне. Таким чином, сполучення цих двох звуків створює суперечливі враження у читача.

У російськомовному перекладі вірша «Tulips» В. Бетакі вдалося відтворити асонанс. Проте, так як у російській мові немає дифтонгів, перекладач використав повтор наближеного звука «а» протягом усього твору:

Вода набегает на галечник, нежно сглаживая
неподвижность.

Одним із ключових стилістичних засобів у вірші «Kindness» є саме асонанс, котрий полягає в повторенні зазначеного вище дифтонга:

Kindness glides about my house.
Dame Kindness, she is so nice!

Проаналізуємо шляхи збереження повтору цього дифтонга в перекладах.

Такий самий шлях збереження асонансу російський перекладач використовує й у вірші «Kindness», знову-таки повторюючи наближений до оригіналу звук «а»:

Фея доброты – она так мила,
В окнах отражаются камни перстней,
От ее улыбки озаряются зеркала.

Щодо українських перекладів, то у вірші «Kindness» О. Забужко також частково зберегла асонанс, використавши при цьому повтор низького голосного звука «о» через відсутність в українській мові дифтонгів:

Добрість навшпиньках проходить по дому моему,
Мосьпані Добрість, яка вона, справді, мила!

У віршах «In Plaster» асонанс виражений повторенням звуку [æ]:

At the beginning I hated her, she had no personality...
The Sunday lamb cracks in its fat.

Повтор звуку [æ] робить вірш душе емоційно насиченим, адже цей звук переважно асоціюється з неприємними відчуттями.

У російському перекладі В. Бетакі знову-таки зберігає асонанс шляхом повторення звука, наближеного до того, що повторюється в оригіналі. Через те, що в російській мові відсутній такий широкий звук, перекладач вдається до повтору схожого звуку [e]:

Нет, теперь мне не выбраться! Две меня! Две!
Эта новая белая – главное желтой, прежней.

Німецький переклад вірша «In Plaster» представлений К. Кошель. У ньому перекладач вдається до збереження асонансу шляхом повтору іншого звука – «а»:

Und ich bekam Angst, denn sie hatte meine Gestalt.

Цілком можливо, що цей звук для німецької мови несе у собі приблизно таку ж саму емоційну насиченість, як англійський звук [æ], якщо врахувати, що слово «Angst» (з нім. – «страх») має у собі саме цей звук.

У віршах «Maenad» та «Winter Trees» асонанс виражений повторенням довгого та короткого голосного звуку [i]:

Sat by my father's bean tree
Eating the fingers of wisdom.

Радісні згадки про дитинство яскраво підкреслюються повтором цього звуку, адже, як вже зазначалося раніше, вважається, що даний звук несе у собі емоцію радості.

У російському перекладі вірша «Maenad» перекладач дуже вдало зберіг асонанс, використавши повтор того ж самого звуку [i]:

Красный язык слизывает сухие листья.

Що стосується німецького перекладу вірша «Maenad», то перекладачу Й. Байльхарцу вдалося дуже вдало зберегти асонанс, виражений повтором звуку [i]:

Die Lider schließen sich nicht.

Тепер звернемо увагу на інший фоностилістичний прийом – алітерацію. У словнику літературознавчих термінів подається таке визначення алітерації:

«Алітерація – повторення подібних за звучанням приголосних у віршованому рядку, строфі для підсилення звукової або інтонаційної виразності й музичності» [5].

Як вже зазначалося раніше, поети інколи використовують асонанс та алітерацію для підсилення смислового насичення свого твору. Поезія С. Плат не є винятком. Хоча асонанс більш поширений у її творчості, ніж алітерація, ми дослідили цей фонетичний стилістичний засіб у таких творах поетеси: «Daddy», «Tulips», «Stillborn», «Metaphors», «Maenad», «Dark House», «The Rival», «Sheep in Fog».

Алітерацію на [r] зустрічаємо у вірші «Daddy» у такому рядку:

Barely daring to breathe or Achoo.

Звук [r], як встановлено вченими зі звукосимволізму, здебільшого асоціюють із чимось швидким та енергійним. Саме тому вірш С. Плат нагадує марш.

У німецькому перекладі А. Вальзер також зустрічаємо алітерацію, проте перекладач використав повторення звуку, наближеного до оригіналу, – звуку [ʃ]:

Die Zunge blieb stecken.
Ich steckte in einer Stacheldrahtschlinge.

Звуки [r] та [l] подібні за своєю семантикою, адже вони високі і несуть у собі асоціації з чимось світлим, стрімким та енергійним.

У вірші «Tulips» у такому рядку прослідковується алітерація на [l]:

I am learning peacefulness, lying by myself quietly.

Згідно з дослідженнями звуко символізму, [l] – це високий звук, що позначає зазвичай щось рівне, гладке, блискуче.

В українському перекладі О. Забужко вдалося зберегти алітерацію, використавши повторення звука, наближеного до того, який повторюється в оригіналі – також високого звука [ж]:

Тюльпани занадто бентежливі, тут-бо зима.

Глянь, яке все білосніжне, усніжено-тихе.

У німецькому перекладі Е. Фрід дуже вдало зберіг алітерацію, використавши повтор звука [l]:

Ich lerne Friedlichkeit, Alleinliegen, ruhig

Wie das Licht liegt auf diesen weißen Wänden.

У віршах «Stillborn» та «Sheep in Fog» у таких рядках використовується алітерація звука [s]:

They sit so nicely in the pickling fluid! /

The hills step off into whiteness.

Звук [s] належить до високих, а тому несе у собі асоціації світлого і стрімкого.

О. Забужко в українському перекладі вірша «Stillborn» дуже вдало зберегла алітерацію шляхом повтору того ж самого звука, що й в оригіналі, – звука – [c]:

І знай всміха-всміха-всміхаються до мене, та ніяк

Легені не розтуляться і не заб'ється серце.

У російському варіанті перекладу вірша «Sheep in Fog» В. Бетакі зберігає алітерацію шляхом повтору звука, наближеного до того, що повторюється в оригіналі – звука [л] – також високого:

Шагают холмы в белизну.

Люди ли, звезды ли

У віршах «Maenad», «Dark House» та «The Rival» прослідковуємо алітерацію звука [m] у таких рядках:

The mother of mouths didn't love me. /

Or mother a horse. My belly moves.

Згідно досліджень зі звуко символізму, звук [m] здебільшого асоціюється з чимось ніжним.

У російському перекладі вірша «Maenad» В. Бетакі зберігає алітерацію шляхом повтору звука, наближеного до того, що повторюється в оригіналі – звука [p] – також високого:

Разгрызала орехи мудрости.

У російському перекладі вірша «Dark House» В. Бетакі вдається до того ж самого методу збереження алітерації, цього разу він використовує високий звук [л]:

Выдавливала капельки клея.

В українському варіанті перекладу вище названого вірша О. Забужко зберігає алітерацію, проте використовує повтор зовсім іншого приголосного, низького [в], тому сприйняття вірша читачами на підсвідомому рівні може різко відрізнятись від сприйняття оригіналу:

Ви обоє – великі викрадачі світла.

Щодо німецькомовних перекладів, то Й. Байльхарц дуже вдало зберіг алітерацію у перекладі вірша «Maenad», також використавши повтор приголосного [m]:

Die Mutter der Münder liebte mich nicht.

У перекладі поезії «Dark House» перекладач вдавня до збереження алітерації шляхом повтору звука, наближеного до того, що повторюється в оригіналі – звука [c] – також високого:

Dies ist ein dunkles Haus, sehr groß.

Отже, можна зробити висновок, що для збереження асонансу перекладачі повторювали у строфах голосні звуки, такі ж самі або наближені до тих, що повторювалися у тексті оригіналу. Проте, не кожному перекладачеві вдалося відтворити цю стилістичну особливість поезії С. Плат. Алітерація зберігалася перекладачами рідше, ніж асонанс. Подекуди перекладачам вдавалося зберегти алітерацію того ж самого звука, що й в оригіналі, проте набагато частіше вони вдавалися до збереження алітерації шляхом повтору звука, наближеного до того, що повторювався в оригіналі. В одному з перекладів український перекладач О. Забужко зберегла алітерацію протилежного звука, проте важко сказати, що це є вдалий вибір, адже сприйняття читачами перекладу підсвідомо може дуже різко відрізнятись від сприйняття оригіналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воронин С. В. Фоносемантика : цель, задачи, проблематика, разделы / С. В. Воронин // Основы фоносемантики. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1982. – 248 с.
2. Журавлев А. П. Результаты экспериментальных исследований на материале звуко символических слов русского языка / А. П. Журавлев // Знание-сила. – 1972. – № 2. – 87 с.
3. Кінашук К. І. Проблема звуко символізму : фонетична форма слова та його семантичний зміст / К. І. Кінашук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/kinaschuk-ki-problema-zvukosimvolizmu-fonetichna-forma-slova-ta-yogo-semantichny-zmist/>.
4. Липина Ю. В. Объективная обусловленность восприятия звуко символических слов языка и связь фонетической формы слова с его семантическим содержанием и денотатом / Ю. В. Липина. – Новороссийск : 2003. – 56 с.
5. Энциклопедический словарь филолога [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovarfilologa.ru/60/>.
6. Magnus M. Gods of the Word : Archetypes in the Consonants / M. Magnus. – Truman State University Press. – July 1999. – 140 p.